

BEVERĪNAS MEKLĒJUMU ATRISINĀJUMS

GINTS SKUTĀNS

Mg. hist.

E-pasts: skutans@inbox.lv

ANOTĀCIJA

Vairāk nekā simt piecdesmit gadu ilgst "Livonijas Indriķa hronikā" pieminētās Beverīnas pils meklējumi, taču līdz pat šim brīdim nav bijis iespējams nonākt pie vienota slēdziena. Pašlaik arheoloģisko izrakumu un rakstu avotu izpētes rezultātā vairākumu pils novietojumu vietu Valmieras apkārtnē iespējams noraidīt, jo šai apvidū nav konstatējama 11.–13. gadsimta apdzīvotība. Izanalizējot Kauguru Pekas kalna uzbūvi un izrakumu materiālu, nocietinājuma pastāvēšanas laiku izdodas attiecināt tikai uz 14.–16. gadsimtu. Līdz ar to Beverīnas lokalizāciju iespējams veikt vienīgi atlikušajā Raunas Tanīsa kalnā, kurš atbilst visiem hronikā fiksētajiem kritērijiem. Arheoloģiskie pētījumi pilskalnā atrod nozīmīgu vēlā dzelzs laikmeta nocietinājumu, bet piegulošā novada apdzīvotībai raksturīga blīva arheoloģisko pieminekļu koncentrācija. Tā kā nav prognozējamas jaunas vēsturnieku publikācijas Beverīnas meklējumu turpināšanai, šo pagātnes noslēpumu varam uzskatīt par atrisinātu.

Atslēgas vārdi: Beverīna, pilskalns, pils, vēsturiskā ģeogrāfija, Livonija, "Indriķa hronika", viduslaiki.

Beverīnas pils atrašanās vietas mikla Latvijas historiogrāfijā ir palicis neatbildēts jautājums, bez kura nav iespējams izprast Vidusvidzemes vēlā dzelzs laikmeta ģeogrāfiju. Pils piecpadsmit reizes pieminēta "Indriķa hronikā" (turpmāk tekstā *hronika*) kā Tālavas nocietinājums *Beverin*, piederīgs kompaktai letu grupai (turpmāk tekstā *latvieši*) Gaujas vidustecē. Tie aizņēma kādu biezi apdzīvotu, zemkopībai piemērotu apvidu un apzīmēti hronikā kā *Letti de Beverin*, *Bevernenses*. Beverīnas vārds ir ieņēmis zīmīgu vietu Latvijas kultūrvēsturē, un īpašu oreolu tam piešķir hronikā aprakstītā priesteru muzicēšana 1208. gada aplenkuma laikā. Jau vairāk nekā simt gadu pils meklējumi veido stūrakmeni Valmieras, Trikātas un Vijciema

novadpētnieku aktivitātēs. Starpkaru gados lokalizācijas aptvēra septiņas vietas – Valmieru (pilsdrupas, Lucas kalns), Kaugurus (Pekas kalns), Rubeni (Vaidavas pilskalns), Trikātu, Vijciemu, Burtniekus un Raunu (Tanisa kalns). Taču pēdējos trīsdesmit gados pils novietojumu skaits ir dubultojies, turpinājusies polemika presē, organizēta konference un priekšlasījumi, notikušas ekskursijas un talkas. Sastopami arī iracionāla un ezoteriska rakstura novietojumi, diskutēts par Beverīnas dziedoņa un viņa instrumenta noslēpumu. Pašlaik Beverīnas meklētāju loks ir stipri sašaurinājies, bet arheoloģisko izrakumu un rakstu avotu izpētes rezultātā Gaujas labā krasta novietojumi zaudējuši savu aktualitāti. Adekvāto meklējumu lokā palicis trīsstūris starp Raunu, Valmieru un Trikātu. Raksts tapis ilgstošas pētniecības gaitā un ir noformēts akadēmiski korekti, lai starp atlikušajiem pretendentiem pārliecinoši pamatotu galīgo risinājumu.

Pētījums ilgst trīsdesmit gadu, balstās uz hronikas (IH 1993) un arheoloģijas ziņu salīdzināšanu, veicot arī objektu apsekošanu dabā. Pašlaik Ziemeļvidzemē un piegulošajā Igaunijā ir apsekoti visi viduslaiku nocietinājumi, izpētītas rakstos pieminēto kauju un ceļu vietas. Jānorāda, ka hronikā par Beverīnu ir daudzpusīgs ziņu klāsts, atšķirībā no Sateklas vai Metimnes. Mēs varam noteikt attālumus līdz Cēsīm un Sakalai, tāpat zināms, ka pils atradusies nozīmīgu ceļu tuvumā, jo no šejienes sākti vismaz trīs karagājieni uz Igauniju un pati pils divas reizes aplenkta. Skaidrota robežlīgumos starp Zobenbrāļu ordeni (turpmāk tekstā *ordenis*) un Rīgas bīskapu pieminēto Ziemeļvidzemes vietu ģeogrāfija (SLVA 79; Abuls 1924, 45), kura ļauj izprast ar Beverīnu saistīto teritoriju sadalīšanas principus 1209.–1224. gadā. Izmantoti arhibīskapa Fromolda izdotie dokumenti (LGU I, 90–91), ieraksti Rīgas parādu grāmatās (RS, 1–119), caurskatīti Livonijas un Hanzas pilsētu tirdzniecības dokumenti. Apzinātas 16. gadsimta ceļotāju Zamuēla Kihela (Spekke 1995, 112–115) un Heinriha Štādēna atmiņas (Dunsdorfs, Spekke 1964, 297), kuras atklāj muižu pastāvēšanas faktu divos Beverīnas meklējumu apvidos. Apzinātas arī arheoloģijas materiālu ziņas par senākajiem un mūsdienu izrakumiem pils meklējumu vietās.

Beverīnas meklējumu pirmskara historiogrāfija sīki apskatīta līdzšinējās publikācijās, kuras brīvi pieejamas internetā (Abuls 1924; Žīgurs 2003 u. c.), tāpēc aplūkošu tikai jaunākās pēdējo trīsdesmit gadu norises. Arheologs Pēteris Stepīņš vēl padomju laikā atjauno Beverīnas meklējumus (1983, 1992, 1993), novietojot to Vaidavas pilskalnā. Arī Ēvalds Mugurēvičs vairākās publikācijās (1965., 1993., 1999. gadā) pamato savu Trikātas variantu (IH 1993, 376), līdz 1993. gadā izveidojas polemika ar P. Stepīņu. Pirmais jautājuma kopsavilkumu 1991. gadā publicē Juris Urtāns, aprakstot Ziemeļvidzemes pilskalnus (Urtāns 1991, 9–12, 38). Taču no paša izvirzītās Viļumu versijas (1988) pētnieks tūlī atsakās, jo skaidras pilskalna pazīmes kalnā neizdodas konstatēt. Publikācijas autors Beverīnas pili līdz

1. attēls. Beverīnas galvenie novietojumi un publikācijā pieminētās 13.–16. gadsimta vietas Gaujas vidustecē. Izstrādājis G. Skutāns 2021. gada maijā

Figure 1. The main locations of Beverīna and the 13th to 16th century areas in the middle reaches of the Gauja noted in the publication. Developed by G. Skutāns in May 2021

šim saistījis ar Raunas Tanīsa kalnu, bet Sateklu ir mēģinājis novietot dažādās vietās (Kvēpene, Līgatne u. c.) rietumos no Cēsīm (Skutāns 1992, 65; 2010). Lai arī meklējumi ilguši vairāk nekā trīsdesmit gadu periodu, autors vēl arvien nevar dot izsmeļošu atbildi par Sateklas pils novietojumu. Muntis Auns Beverīnu novietoja Cimpēnu pilskalnā (1996), taču šo versiju pats vēlāk atzina par pārsteidzīgu. Novietojumus un to argumentāciju ir uzskaitījis Edgars Žīgurs, kura veidotais pētniecības apskats ir plašākais par šo tēmu. Savā studiju darbā viņš piedāvā lokalizācijām novērtējuma tabulu – “Beverīnas hipotēžu verifikāciju”, kurā izvirzās Pekas kalns un Rauna (Žīgurs 2003, 1. pielikums). 2001. gadā notika Beverīnas meklējumu kulminācija, Valmieras muzeja organizētā konference “Es meklēju Beverīnu”. Tajā piedalījās Guntis Zemītis, Tālis Pumpuriņš, Gints Skutāns, Andrejs

Lucāns, Eduards Lauris, Valentīns Klešņiks, Ojārs Ozoliņš u. c., taču konferences materiāli ir palikuši nepublicēti. Turpināja pastāvēt arī Artūra Gobas (1990) un Ojāra Ozoliņa atbalstītā Vijciema versija, kura pašlaik zaudējusi jebkādu nozīmi. Ap 1990. gadu O. Ozoliņš tomēr maina uzskatus par labu Valmieras apvidum, klusībā cerēdams Gaujas kreisajā krastā atklāt jaunu, Beverīnai piemērotu pilsvietu. Valmieras versiju noliedz ilgstošā pilsdrupu arheoloģiskā izpēte – senākā 1937.–1939. gada, tā arī padomju laika (Berga 2018, 21; 34) un it sevišķi 2018. gada izrakumi (Brūzis 2019, 47). Izpētot lielu daļu no Valmieras pils teritorijas, netika atrasta pirmsvācu apdzīvotība, līdz ar ko iespējams pilnībā noraidīt Hermaņa Enzeliņa (1935) un A. Lucāna (Lucāns 1996, 4) paustos uzskatus. Meklējumu saistībā E. Lauris Trikātas pilsdrupās saskata senu pilskalnu, par ko atkārtoti rakstījis vietējos izdevumos (Lauris 2019, 6 u. c.).

Beverīnas lokalizācijas varam sadalīt divās grupās, no kurām nopietnākajai saskaņā ar hronikas ziņām (IH XII: 6) atbilst samērīgs attālums līdz Cēsīm (ne vairāk kā 30–35 kilometri) un pilskalna ierīkošanai atbilstoša vieta. Meklējumu priekšgalā nonāk deviņi kandidāti (sk. 1. attēlu) – Kauguru Pekas kalns, Rauna, Trikāta, Rubene, Valmieras pilsdrupas un Lucas kalns, Zilaiskalns, Viļumi (Vaidavas pagastā) un Cimpēni. Pašlaik apzinātas līdz pat divdesmit Beverīnas novietojuma versijas, taču pusei no tām argumentācija nav nopietni uztverama. Astoņos no ticamākajiem Beverīnas novietojumiem ir notikuši dažādas kvalitātes arheoloģiskie izrakumi. Ja vien tiktu apkopoti agrāko izrakumu pārskati un veikti nopietni datējumi, šis vēstures noslēpums jau sen būtu atrisinājies.

Pētījumi Valmierā, Vaidavā, Cimpēnos un Trikātā nav devuši uz 12.–13. gadsimta miju attiecināmus atradumus. Apdzīvotības pazīmes netika atrastas Cimpēnos (Ballod 1911, 26) un Zilajā kalnā (1874., 1973., 2020. gada izrakumi), bet t. s. Viļumu pilskalna smilšu atsegumos nav kultūrlāņa pazīmju. Pekas kalns vēstures literatūrā tiek atzīts par 12.–13. gadsimta nocietinājumu, taču mūsdienu pētniecība (Ose, Caune 2004, 244) šeit konstatē izteiktu 15.–16. gadsimta apbūvi, tiesa gan, neapstridot Franča Baloža uzrādītā 12.–13. gadsimta slāņa pastāvēšanu. No jauna ir jāpārbauda viņa atzinumu objektivitāte, jo pētnieks tolaik bija ieinteresēts pamatot sava tēva Voldemāra Baloža uzskatus (Ballod 1910; 1911; Balodis 1928). F. Balodis 1909. gadā, būdams arheoloģijas students, pievērsās pilnīgi jaunai tēmai – pilskalnu pētniecībai, kura šai laikā visu Baltijas guberņu mērogā spēra pirmos soļus.

Beverīnas meklējumos līdz šim maz akcentēta pilskalnu tipoloģijas metode, kuru Ernests Brastiņš veido, balstoties uz pilskalnu uzmērīšanas pieredzi. Tā ļauj pēc ārējo pazīmju kopsakarības dzelzs laikmeta koka pilis nošķirt no 13.–15. gadsimta vācu nocietinājumiem, 16.–17. gadsimta muižu vietām, karaspēka nometnēm un skanstīm. Pēdējos sešdesmit gados

arheoloģiski pētīti arī 13. gadsimtā vācu ierīkotie viduslaiku nocietinājumi – Krusta kalns Siguldā (Jemeljanovs 2010, 88), Liepupes pilskalns (Kraukle 2016, 188), Žagares Zvelgaiču kalns (Vasiļausks 2014, 99) u. c. Tie parasti tiek pieskaitīti dzelzs laikmeta pilskalniem, jo tajos akmens mūrējumi nav bijuši vai arī vairs nav atpazīstami zemes virskārtā. No vietējo tautu nocietinājumiem tie atšķiras ar regulāras formas plakumu, zemu vaļņu uzbūrumiem un aizsarggrāvjiem nocietinājuma perimetrā. Vadoties pēc šādām pazīmēm, Beverīnas meklējumu rajonā kā vācu laika koka nocietinājumus varam identificēt Dzērbenes Augsto kalnu, Cērtenes un Naukšēnu pilskalnu (Brastiņš 1930, 96, 182, 208). Atšķirīga un kompakta vēlā dzelzs laikmeta nocietinājumu grupa izvietojusies krietni dienvidos no Valmieras – Cēsu un Straupes apkārtnē. Šiem pilskalniem vērojams pavisam citu pazīmju kopums – visvieglāk pieejamā pusē ierīkots ap desmit metru augsts priekšvalnis, plakums ir iegarens un neregulārs, pārsvarā gadījumu kalnā uziet varēja pa kreiso pusi. Tādas vērojamas Straupes Kranču kalnā, Kvēpenē, Sārumkalnā, Taniskalnā (Brastiņš 1930, 79, 87, 90–93) un Dzērbenes Ķetu pilskalnā (Urtāns 1995, 23). Gaujas labajā krastā un līdz pat Igaunijai 9.–12. gadsimta nocietinājumus, apmetnes un apbedījumus arheoloģijas kartes neuzrāda (LA 178–179), tas pats vērojams vēl 15 kilometru aiz robežas (EE, 20. attēls). Ir jāpārvērtē šīs teritorijas apdzīvotības blīvums, celtniecības un apbedījumu tradīcijas.

No Gaujas labā krasta versijām apskatišu tikai Beverīnas lokalizāciju Rubenē, jo zināms stāsts par Livonijas kara laika zemes nocietinājuma pastāvēšanu tieši šajā vietā. Vācu ceļotājs Zamuēls Kihels, braukdam no Rīgas uz Tērbatu trīs gadus pēc Livonijas kara beigām, šeit meklē naksmājas un atstāj sīku aprakstu šai Beverīnai (Spekke 1995, 114). Vaidavas pilskalns atrodas pavisam netālu no Rubenes baznīcas, Tērbatas lielceļa tiešā tuvumā. Izrādās, ka tajā nocietinātu muižu ierīkojis Melhior Hēfelns (*Melchior Höfeln*), kurš pēc 1562. gada Vidzemes pievienošanas Polijai ir kļuvis par karaļa vasali. Jaunā muiža varēja tikt uzcelta pret krievu iebrukumiem Livonijas kara ceturtajā posmā (1578–1583), kad Cēsis jau bija atgūtas un krievi atspiesti uz Tērbatu. Kihels 23. jūlijā izbrauc no Rīgas un nakšņo pie Baltezera, 24. jūlija vakarā apmetas uz lauka Inciema tuvumā, bet nākamajā rītā dodas Valmieras virzienā un nonāk ceļu krustojumā pie Lielstraupes skolas. Tālāk seko Beverīnas tēmai tik vērtīgais naktsmītnes apraksts. “[..] Tā nu vakarā mēs nonācām pie kāda muižnieka mājas, kas visapkārt apņemta ar zemes vaļņiem; lai tajā varētu patverties pret uzbrukumu, ticis ierīkots paceļamais tilts. [..] Šo muižu sauc par Jauno muižu, un tās muižnieku par Melhioru fon Hēfelnu, kurš ir karavīrs un atrodas Polijas ķēniņa dienestā. Lai gan šī nocietinātā vieta maz nostiprināta (ap to bija tikai zems velēnu valnis), tomēr pagājušā kara laikā maskavieši to nekad neesot varējuši ieņemt; daži apkārtējie

ciemati, kas atrodas tuvumā, tur nobēdzināja savu mantu, un arī ļaudis tur patvērās, tā kā [šis cietoksnis] bijis pienācīgi apgādāts ar kareivjiem, lielgabaliem un pulveri.” (Spekke 1995, 114–115)

Ši Jaunā muiža pieminēta 1601. gada arklu revīzijā Mujānu pilsnovadā (*Melchior fon Höwelen un Neue hoff*; Švābe 1933, 549), kur Hēfelns pārvalda īpašumu ar vairāk nekā simt saimniecībām (Ķieģeļu, Vaidavas, Podzēnu muiža). Tā kā lēņa novads kara gaitā ir postīts un nedrošs pret sirojumiem, viņš spiests ierīkot jaunu nocietinātu mītni priežu silā, stāvā ezera krastā. Muižas pastāvēšanu apstiprina Jāņa Apala 1986. gadā arheoloģiskie izrakumi, kuri tika veikti trijās atsevišķās plakuma vietās. Atradumi visur bija vienveidīgi – naglas, ripas keramika, ķieģeļu lauskas (Apals 1988, 18). Apskatot dabā nocietinājuma uzbūvi, atklājas šaujāmieročiem pozīcijām paredzēti, specifiski uzbērumi un trīsstūrveida bastions. Livonijas kara beigu posma zemes nocietinājumi Latvijā pilskalnu vidū vēl nav izdalīti atsevišķā kategorijā, taču Ziemeļvidzemē varu uzrādīt vēl vismaz trīs citu analoģu esamību.

Trikātas un Kauguru novietojumam priekšroku deva 2009. gada teritoriālā reforma ar Beverīnas novadu, līdz ar ko tālāko meklējumu gaita tika apgrūtināta. Nav viegli no vēstures pozīcijām apstrīdēt administratīvi deklarētu faktu un pārliecināt vietējo sabiedrību par kārtējo pārpratumu, kurš turklāt nākamajā reformā atkal ticis svitrots. Vēl nesen Trikātu atbalstīja arī Latvijas arheoloģijas autoritātes – Ēvalds Mugurēvičs un Jānis Graudonis, radot nepamatotus pārpratumus. Jānorāda, ka padomju laikā Ē. Mugurēvičs necentās akcentēt tādu nevēlamu personu kā F. Baloža un E. Brastiņa pārstāvētās Beverīnas versijas. Diemžēl Trikātu noliedz pats galvenais arguments – 1208. gadā fiksētais nelielais attālums no pils līdz Cēsīm (IH, XII: 6), kurš Trikātas gadījumā ir vairāk nekā četrdesmit kilometru. Tas ievērojami pārsniedz hronikā aprakstītā karaspēka maršruta limitu, jo ziņnesim vēlā rudenī, tumsas laikā bija jāveic ceļš līdz Cēsīm, kurā vēl kādu laiku tika pulcināts karaspēks. No rīta visi atgriezās atpakaļ pili un tad visu nākamo dienu dzenas pakaļ igauņiem, bet vakara tumsā uznāca stiprs aukstums un ceļš sasala. Trikātas virzienā tas summētos līdz pat simt kilometriem, kas vismaz divas reizes pārsniegtu diennakti fiziski iespējamo jātnieku pārgājiena apjomu. Ņemot vērā Trikātas novietojumu Gaujas kreisā krasta tuvumā, savāds izskatās ziņu trūkums par upes šķērsošanu sala apstākļos. Trikātas pilsdrupās izrakumi ir notikuši jau 1889. gadā (Lēviss 1891, 39), un nekas nenorādīja uz koka apbūves pastāvēšanu. Trikātas mūra pils varētu būt celta tikai 15. gadsimtā (Ose, Caune 2004, 511), bet 12.–13. gadsimta koka nocietinājumu atrašanās pašā Strenču meža masīva malā ir neloģiska. Jebkurā brīdī kaimiņi – igauņi un krievi – varēja no mežiem pēkšņi uzbrukt un pili nodedzināt.

Pateicoties F. Baloža centieniem, ir izveidojusies nepamatota pārliecība par Pekas kalna apdzīvotību vismaz no 12. gadsimta. Šeit ir skaidra

F. Baloža tēva V. Baloža virzošā loma, kurš vēlējās novietot Valmieras tuvumā gandrīz visas nozīmīgākās pilis – Autini, Beverīnu un Metimni, kā arī paša iztēles uzbūrt Imeras pili “jaunatklātajā” Cimpēnu kalnā. Pārskatot izrakumu aprakstu (Ballod 1911, 9–14), ir jāpārvērtē kalna senākā slāņa datējums ar 12.–13. gadsimtu. Pilskalna uzbūvē un izrakumu materiālā konstatēta virkne īpatnību, kas neatbilst dzelzs laikmeta nocietinājumiem: 1) plakumam ir regulāra četrstūra forma; 2) plakuma perimetru aptver zems pakavveida valnis trijās apdraudētākajās malās (mūsdienās izzudis); 3) uzeja kalna ziemeļu pusē ir ierikota pretēji pilskalnās raksturīgajam principam (t. i., lai vairoga neaizsargātā, labā puse, uzbrūkot būtu pavērsta pret nocietinājumu); 4) sānsienas veido divas paralēlas stāvkoku žoga rindas, kas ierikotas apmēram piecus metrus no plakuma malas; tām analogi atrodamī tikai viduslaiku izrakumu materiālos – Tanīsa kalnā u. c. (Balodis 1928, 22); 5) atrasta guļbūves celtnē, kurai apkures pusē bija ķieģeļu mūrējums; 6) atrasti bronzas piekariņi un, iespējams, durvju cilindriskā slēdzene ar cemi (Ballod 1911, 9), kam paralēles saskatāmas Lucas kalna vācu laika atradumos (Berga 2018, 30). Šāda slēdzene var kalpot par izšķirošo norādi, kas ļautu jau pavisam droši apšaubīt senākā slāņa saistību ar dzelzs laikmetu. Atradumi senākajā slānī raksturīgi drīzāk 13.–14. gadsimtam, jo savietojami ar tuvējā Lucas kalna materiālu (Berga 2018, 21). Publikācijā nav attēlots neviens no datēšanai derīgajiem priekšmetiem – nažiem, cirvjiem, pakavsaktām, ķemmēm, vārpstiņām u. c., tāpēc atliek cerēt vienīgi uz oriģinālu izpēti Maskavā, Valsts vēstures muzejā. Atradumu vidū trūkst militāra rakstura priekšmetu – šķēpu, bultu un arbaletu uzgaļu –, kas apliecinātu pēc hronikas zināmās cīņas ap Beverīnu. Par skaidru viduslaiku apdzīvotību liecina nocietinājumu uzbūves īpatnības un kopējais atradumu spektrs, līdz ar to F. Baloža apgalvojums par vēlā dzelzs laikmeta slāni šeit nevar tikt zinātniski argumentēts (Balodis 1928, 14).

13. gadsimtā Pekas kalnā vai paša lielceļa malā, kurš vēl mūsdienās atpazīstams Gaujas kreisā krasta terasē, varēja tikt ierikota nenocietināta mītne – naktsmītne ordeņa ļaudīm. Tolaik nepārtraukts meža masīvs no Kauguriem pletās līdz pat Valkai, un tajā ceļiniekiem bija sagaidāmi dažādi apgrūtinājumi – aukstums ziemā, plēsīgi zvēri, siena trūkums, laupīšanas u. c. Ordenbrāļiem bija vajadzīga arī nocietinātu atbalsta punktu līnija ceļā no Cēsīm uz Igauniju, un tādi tiek ierikoti 14. gadsimtā, kuri viens no otra atrodas dienas pārgājiena attālumā – Kauguru Pekas kalnā (vēlāk Valmiera), Burtniekos, Rūjienā (vai Naukšēnos), Karksi Igaunijā. Vēlāk, 14.–15. gadsimtā, kalns pārtapa par nocietinātu ordeņa ārpilsētas muižīņu, kuras atliekas atraka un izpētīja F. Balodis. Ar muižas pastāvēšanas laiku saistāmi raksturīgie atradumi – ķieģeļi, naglas, dakstiņi, keramika, stikli un, galvenais, uz 16. gadsimtu attiecināmie krāsns podiņi. Iespējams, ka šī ir vēl 1601. gadā pieminētās Ūdrenes vakas (Švābe 1933, 546) muižas

vieta, kurai robežas sakrīt ar vēlākās Kauguru muižas un pagasta apriņķiem. No tās uz austrumiem, Miegas upes krastos atrodam Voldensens ciemu (*Woldenschen*; Švābe 1933, 543). Abu nosaukumu etimoloģiju varam saistīt ar divām Pekas kalna tuvumā esošajām Gaujas vecupēm. Ja Ūdrene skaidri saistāma ar latviešu *ūdrs*, otra viegli izskaidrojama ar vācu valodas *wald-see* (tulkojumā – *mežezers*).

Valmieras pirmsākumi 13.–14. gadsimtā varēja būt vācu tirgotāju un amatnieku nodibināts atbalsta punkts satiksmei ar Novgorodu, kuru varam piesaistīt Lucas kalna apmetnei (Berga 2018, 21). Taču arheoloģe Tatjana Berga to raksturo kā vietējo iedzīvotāju – amatnieku un latviešu strādnieku dzīves vietu (Berga 2018, 30). Ja Lucas kalns bija tirgotāju apmetne, tad nepilnus desmit kilometrus attālais Pekas kalns uzrāda acīmredzamu saistību ar ordeni. Šāda šķirta apmešanās nav pārsteigums, jo tikai 1330. gadā ordenim izdodas pārvarēt Rīgas pilsētu un sākt kontrolēt Novgorodas tirdzniecību. Jānorāda uz atklājumu, ka 18.–19. gadsimta kartogrāfiskajā materiālā varam atrast Novgorodas senākās tirdzniecības trases pēdas, kas uzrāda ziemas ceļa trasei sākumu tieši Valmierā. Tā, piemēram, K. Rikera Livonijas guberņas kartē (*C. G. Rücker*, 1839) vēl ir atpazīstams 12.–15. gadsimta ziemas ceļš maršrutā Ķeiži–Jērcēni–Ērgeme. Pie pilsētas Gaujā atradās Kazu krāces, kuras jūras virzienā ir pēdējais vēra ņemamais šķērslis, tāpēc uz Rīgu pavasarī varēja nokļūt arī pa drošu ūdensceļu.

Mūrmuižas vietā izdodas lokalizēt vēsturē nezināmu 16. gadsimta muižu – Volfarti (*Wolphart*, *Wolgarten* u. c.), kura kalpoja par ordeņa mestra ārpilsētas rezidenci. Tajā kopš 1540. gada mestrs Hermanis Brigenejs ir apstiprinājis vismaz astoņus dokumentus (LGU II, 799), bet Livonijas kara priekšvakarā tiek uzsākta tās centra apbūve, no kuras vēl tagad saglabājusies vēsturiskā mūra ēka (Ose, Caune 2004, 341). Par Volfartes un tuvējās Valmieras apkaimes īpašnieku, ordenim sabrūkot, kļūst Johans Bukhorsts. Viņš ir bagāts un ietekmīgs Livonijas muižnieks (LGU I, 808), dokumentos un hronikās pieminēts vismaz no 1524. gada līdz pat Livonijas kara sākumam. Šķiet, ka augstmanis kara laikā iet bojā, un drīz pēc 1560. gada par tā īpašuma pārvaldnieku tiek pieņemts Heinrihs Štādens, gados jauns vācu dēkainis (Dunsdorfs, Spekke 1964, 297). Mūrmuižā saimnieko J. Bukhorsta atraitne, pēc kuras otrajām laulībām no Vācijas ierodas Bukhorsta radnieks un saņem mantojumu. Dokumentos nav konsekvences šī uzvārda rakstībā – *Buckhorst*, *Bockhorst*, *Buckhorsten* u. c. (LGU II, 808; Švābe 1933, 542), tāpat arī latviski to varēja izrunāt dažādos variantos, kā *Bokarts* vai pat *Bekerts*. Tā kā vietējie iedzīvotāji pilsvietu no seniem laikiem sauca par Bekas vai, visdrīzāk, Beku kalnu (Ballod 1911, 24; Enzeliņš 2019, 292), tad nosaukums Pekas kalns var izrādīties V. Baloža patvaļīgi izveidota vietvārda pārskana. Šāda forma viņam kalpoja kā būtisks pierādījums Beverīnas novietojumam, jo saskanēja ar hronikā pieminētā pils vecākā vārdu *Paike*.

Vairāku Gaujas kreisā krasta vietvārdu – Beku kalns, Bēkurs (divi mājvārdi) un Bēkura tilts – izcelsme jāsaista ar 16.–17. gadsimta Mūrmuižas īpašniekiem Bukhorstiem.

Tālava pakļaujas Rīgas bīskapam 1214. gada rudenī (IH, XVIII: 3), tāpēc pirmā Ziemeļvidzemes (Imera, Tālava, Astigerve u. c.) sadalīšana norisinājās laika periodā no 1215. līdz 1216. gadam. Tieši šai laikā tiek nospraustas Rameķa lēņa robežas (*terminis Rameke*), kuras rakstos piefiksētas daudz vēlāk, tikai 1224. gada Tālavas sadalīšanā (SLVA 79). Būtiska ir Rameķa īpašumu dienvidu puses robeža, kura atdalīja Trikātas novadu no Raunas un Smiltenes. Tā jau ir restaurēta pēc 17. gadsimta pilsnovadu robežām, un Livonijas valstiņu kartē tā iezīmēta kā 16. gadsimta ordeņa – arhibīskapa robeža (sk. 1., 2. attēlu). Sākotnējā 1214.–1216. gada sadalīšanā Rīgas bīskapa lībiešu novadiem tiek pievienots Burtnieku ezera baseins, Imera, Sakala un Rameķa Gaujas kreisais krasts ar Trikātu. Ordenis dabū Cēsīm un Autīnei piegulošo Tālavas daļu Centrālvidzemes augstienē (Rauna, Dzērbene, Smiltene), kurai Valkas tuvumā bija jāsaist kopā ar Ugaunijas daļu. Pirmā Ziemeļvidzemes sadalīšana labi atspoguļota Fridriha Benninghofena pētījumos (Benninghoven 1965, 7. karte; sk. 2. attēlu), kurš par tās norises gaitu norādes ieguvis no 1259. gada priesteru Papendorfas Heinriha liecības (Abuls 1924, 45). Hronikā 1216. gada vasarā un rudenī pieminēti tikai pirmie Igaunijas dališanas mēģinājumi (IH, XX: 2; 4), nebilstot ne vārda par Tālavas sadali. Taču Igaunijas dališanu nemaz nebija iespējams uzsākt, netiekot skaidrībā ar tai dienvidos piegulošo latviešu zemju piederību. Apstākļiem mainoties 1224. gadā, abas daļas tiek samainītas pretēji, notiek rokāde abpus dabā nospraustajai Rameķa robežai. Beverīnas vārds šai sadalē nekur neparādās, kas liecina par pils atrašanos atstatus no robežām. Savukārt Trikāta 1259. gada liecībā ir pieminēta atsevišķi, tieši nospraustās robežas tuvumā (*Tricatuva*; Abuls 1924, 45), un tas vēlreiz izslēdz to no Beverīnas novietojuma saraksta. Hronika 1216. gadā apraksta Beverīnas nodedzināšanu, pēc kuras redzam, ka pils jau ir nonākusi Cēsu ordeņbrāļu pārziņā (IH, XX: 5). Tā ir būtiska norāde, ka Beverīna 1216.–1224. gada laikā posmā ir atradusies zobenbrāļiem piešķirtajā Tālavas sadaļā, Vidzemes augstienes ziemeļu malā. 1224. gadā no Cēsīm uz ziemeļiem tiek novilkta jauna robeža pa piecām mazām upītēm (Vaidava, Dankā, Silupīte, Anuļa u. c.) līdz Briedei un pa to līdz Burtnieku ezeram. Šeit pieminētais ciems pie Vivas upes (*villa apud Viwa*; *villa Wivan*) lokalizējams Cēsu apkārtnē, kur tas varētu būt atradies Tulmenes vakas (Liepas pagasta) teritorijā starp Gauju un Raunas upi. Ordeņa robeža no Burtnieku ezera gāja pa Sedas upi uz augšu un savienojās ar Rameķa robežu Valkas apkārtnē. 1259. gada dokumentā (Abuls 1924, 45) minētais ciems *Balaten* atradies pie Sedas ietekas ezerā, kur bija vecsaimniecība Baložmuiža, bet ciems *Callia* identificējams ar vairākām Ķelles mājām Valkas pagastā (igauniski *Kelli*). Šie trīs ciemi –

Vivan, *Callia* un *Balaten* – izdalīja ordeņa zemju mazapdzīvoto trīsstūri, kuru vēlāk paplašināja uz kaimiņu bīskapijām atņemto zemju rēķina, līdz ar ko izveidojās vēstures literatūrā pazīstamais “Gaujas koridors”.

Raunas Tanīsa kalnā ir arheoloģiski pierādīti 12.–13. gadsimta mijas nocietinājumi un apdzīvotība, atklājās fakts, ka šai laikā to mēģināja nodedzināt, bet daļa celtnu palika neskarta un nojaukta tikai pēc ugunsgrēka (Balodis 1928, 33). Arguments, ka Raunas Tanīsa kalnā atradusies Sateklas pils, nebalstās uz uzmanīgu hronikas ziņu analīzi, jo visas norādes Rusina pili liek meklēt rietumos, starp Siguldu un Cēsīm (Skutāns 2010). Autīne Priekuļu Sārūmkalnā ir acīmredzama, toties Satekļu un Metimni atrast nebūs tik viegli, un šeit nepieciešami jauni arheoloģiskie izrakumi vismaz trijos pilskalnos. Novietojot Jersikai piederošo Autīnes novadu starp Cēsīm un Raunu – Priekuļos, nav iespējams austrumos no Rauņa robežupes meklēt arī Satekļu. Tas neatbilst hronikā un dokumentos fiksētajai novadu nonākšanas secībai ordeņa varā. Pirmie tiek pievienoti Rusina latvieši, kas, visticamāk, ietilpa līvu novados un pakļauti ordenim tika jau 1207. gadā (IH, X: 14; XI: 3; XI: 5; XI: 7). Lai arī Autīne atradās tiešā Cēsu tuvumā, Rīgas bīskaps to iegūst pēc Jersikas pakļaušanas 1209. gadā (IH, XIII: 4; SLVA 38), bet ordenis to maiņas ceļā pārņem tikai 1213. gadā (IH, XVI: 7; SLVA 56). Tālāva ar Beverīnas pili sešus pirmos sadarbības gadus vispār nepieder vāciešiem, ordeņa pakļautībā tās trešdaļa ar Raunas teritoriju nonāk tikai 1214.–1216. gada pirmās sadalīšanas rezultātā. Līdz ar to 1209.–1213. gadā Autīne Vaives krastos kā ķilis atdalīja ordeni no Raunas novada, un Rūsina novada novietošana šeit nonāk pretrunā ar rakstu dokumentu faktiem. Nekur Vidzemē mēs neatrodam arī vietvārdus, kas būtu cēlušies no vārda *sateka*, līdz ar ko nenozīmīgā Raunas (arī *Raunaisis*) un Ličupes sateces vieta augšpus Tanīsa kalna nav nopietni uztverams arguments.

Raunas Tanīsa kalna arheoloģiskie izrakumi un atsevišķi atradumi pierāda arī viduslaiku perioda, 14.–16. gadsimta intensīvas apdzīvotības pēdas (Balodis 1928, 29–33; Ose, Caune 2004, 377). Populārajā literatūrā sastopamais uzskats par Raunas pils ierīkošanu 1262. gadā izrādās tikai 18. gadsimta hronikas pētnieku patvaļīgs pieņēmums (J. G. Arnsts). Dokumentos *castro Rownenborgh* pirmoreiz pieminēta tikai 1381. gadā (LUB III, 385. sleja), bet apmetne – *ville seu palte Rouwnenborch* 1471. gadā (LGU I, 428). Viduslaiku apdzīvotība un nocietinājumi konstatēti gan pašā Tanīsa kalnā (Balodis 1928, 29–33; Ose 2004, 380), gan arī pilskalna pakājē – nocietinājumu kontūras – terases un grāvis. Populārajā literatūrā atrodams savāds nostāsts par Raunas pilsētiņas stiepšanos trīs kilometru garumā (Juškevičs 1927, 294), taču tik liela tā nevarēja būt.

Jauns virziens Beverīnas meklējumos ir Baltijas jūras tirdzniecības avotu izpēte, no tiem svarīgākie ir uz 13.–14. gadsimta miju attiecināmie ieraksti Rīgas parādu grāmatā (RS 1872, 1–119). Livonijas pilsētu veido-

2. attēls. F. Benninghofena sastādītā karte (Benninghoven 1965, 7. karte) par Vidzemes pirmās sadalīšanas periodu (ap 1216.–1224. gadu). Pelēkā krāsā atzīmēti biskapa, tumši pelēkā krāsā – ordeņa īpašumi. Papildināti ar G. Skutāna pieņēmumiem par Rameķa robežas, Vivan un Callia ciemu atrašanās vietām

Figure 2. Map compiled by F. Benninghoven (Benninghoven 1965, Map 7) for the period of the first division of Vidzeme (around 1216–1224). The bishop estates are marked in blue, while the order estates – in red. Supplemented with G. Skutāns' inferences about the location of the border of Rameķis, the villages of Vivan and Callia

šānās vēsture ir bijusi aktuāla pētniecības tēma, tāpēc uzmanību piesaista fakts, ka rakstu avotos nav atrodams Raunas pilsapmetnes nosaukums. Gaujas vidustecē tiek pieminētas tādas vietas kā Cēsis, Valmiera, Valka, Straupe un pat Rubene, taču nav ziņu par Raunu un Trikātu. Parādu grāmatā no Valmieras (*de Woldemar*) pieminēti sešu personu divdesmit darījumi (RS, 151), bet no Cēsīm (*de Wenda*) vismaz četrpadsmit personu vairāk nekā četrdesmit ieraksti (RS, 150). Lībekas parādu grāmatā laikā no 1325. gada līdz 1360. gadam uzskaitīti Cēsu pilsētai piederīgu personu četrdesmit darījumu ieraksti un piecdesmit divi galvojumu ieraksti, kamēr Valmiera fiksēta tikai trijos darījumos (Plētiens 2015, 32). Rīgas un Lībekas parādu grāmata norāda uz Cēsu reģiona vadošo lomu Novgorodas tirdzniecībā 14. gadsimtā. Arī tuvējās Raunas pilsapmetnes tirgotājiem bija jābūt iesaistītiem preču aprītē, taču par to ziņas atrast neizdodas. Tāpēc ir

pamats domāt, ka Raunai tolaik tika izmantots cits nosaukums. Rīgas parādū grāmatā jāpievērš uzmanība piecām personām ar izcelsmes vārdu *de Beveren* (RS, 124), kuras iesaistītas trīsdesmit astoņos darījumu ierakstos. Tie ir *Dethardus, Andreas*, kā arī ar rātskunga titulu apzīmētie *Thimmo*, brāļi *Iohannes, Heinrichus*, kuri visi identificējami kā vietējie Livonijas iedzīvotāji. Katrā ierakstā fiksētas arī ar darījumu saistītās personas, starp tiem trīs vidzemnieki – Hermanis un Johans no Valmieras, Lūdolfs no Cēsīm. Taču Vācijas un Livonijas pilsētu (Lībeka, Tallina, Tērbata u. c.) dokumentācijā tirgotāji *de Beveren* (*Bevern, Bevere*) tiek pieminēti regulāri – tādi ir raksturīgi visam plašajam lejasvācu dialekta areālam no Holandes līdz Narvai. Vairākumā ģermāņu valodu *bever* nozīmē *bebrs*, un tas ir bieži sastopams vietvārdos un personvārdos.

Vairākās vietās uz Krievzemes tirdzniecības maršrutiem – Valmierā, Straupē, Raunā un Valkā – pēc 1208.–1224. gada Livonijas izveides parādās nākamo pilsētu priekšteces. Tie bija Rīgas tirgotāju veidotie priekšposteņi – atbalsta punkti ceļā uz Novgorodu un atpakaļ, sākotnēji nenocietinātas apmetnes. Rauna Livonijas laikmetā kā apdzīvota vieta fiksēta tikai 15. gadsimta beigās, bet tās senākā nosaukuma *Beverin* nomaīņas iemesls uz *Ronneburg* ir gaužām vienkāršs. Jāsaprot, ka Rīgas arhibīskapa jaunuzceltajai piliņ nosaukums *Beverburg* ne visai labi pietāvētu. 14. gadsimtā pastāv arī citas *bever*- tipa vietvārdu un personvārdu saistības ar Raunu, un tādas var vēl atklāties jaunas. Arhibīskapa Fromolda urkundēs Rīgas bīskapijā no 1361. gada septembra līdz 1362. gada jūlijam atzīmēts kāds laicīgās kārtas liecinieks – Teodorihš Beverins (*Thidericus Beyeryn*; LGU I, 90–92). Šai laikā arhibīskaps dzīvo Vācijā, un kādam vietējam apstākļu zinātājam bija jādo-
das pie viņa kā lieciniekam vasaļu dokumentācijā. Valmiera, Kauguri un Trikāta šai laikā atradās ordeņa daļā, bet Rauna pieder Rīgas arhibīskapam. Vēl jāpiemin *Bever porten* Vecrīgas mūros pie Rīdziņas, mūsdienu Audēju un Kalēju ielas krustojumā (Dambe 1990, 23), kurus 17. gadsimtā nomaina Raunas vārti jau citā vietā, Ģertrūdes un Brīvības ielas krustojumā. Pagaidām Livonijā pieminētās *bever*- vietas un personas neizdodas nepārprotami saistīt ar Cēsīm vai Raunu, tāpēc nākotnē nepieciešams pētījums par Raunas pilsapmetnes attīstību 13.–15. gadsimta periodā. Ir pamats domāt, ka senākie raunēnieši – pilsētnieki un muižnieki – varētu tikt identificēti arī ar Livonijas dokumentos bieži atrodamajiem personvārdiem *Renne, Ronne, Rene* u. c. (LGU I, 704; u. c.).

Ieskatoties mūsdienu mežu un purvu masīvu izplatības kartēs, jāsecina, ka teritorija uz ziemeļiem no Jumaras un Abula upes 12.–13. gadsimtā bija viens milzīgs mežu un purvu masīvs. To apstiprina arī Igaunijas karagājien un kauju apraksti hronikā, kur robežu rajonā bieži ir pieminēti meži (IH, XIV: 7; XV: 7). Gaujas vidusteces krastos starp Cēsīm un Valku, kā arī Burtņieka ezera baseinā dzelzs laikmeta pilskalns līdz šim nav konstatēti.

Ja Kauguros un Trikātā zināmas 12.–13. gadsimta latgaļu tipa apbedījumu vietas (Beites, Lubu muiža, Ķikuts u. c.), Valmieras tuvumā un uz ziemeļiem šādu atradumu nav. Līdz ar to šeit varētu būt pletusies latgaļu kultūras ziemeļu perifērija – savdabīgi “mežonīgie ziemeļi”, kur lauksaimniecībai derīgo zemju apgūšana vēl nemaz nebija sākusies. Gaujas labajā krastā arheoloģiski nevar fiksēt arī 12.–13. gadsimta nenocietināto apmetņu pastāvēšanu. Igaunijas karu laikmets 1208.–1224. gadā no šejienes aizbaidīja nomaļāko viensētu iemītniekus, padarot plašu apvidu uz laiku neapdzīvotu. Līdz ar to Beverīnas meklējumus varam beigt ar slēdzienu, ka Gaujas krastu mežos senču piļu pastāvēšanu noraida visvienkāršāko vēsturiskās ģeogrāfijas un arheoloģijas datu analīze. Hronika skaidri apraksta pili biezi apdzīvotā zemkopības rajona centrā, kuras iemītnieki kara laikā sapulcējas pili no tuvējās apkārtnes, šeit pat no viņiem nodevas ievāc Pleskavas krievi.

Beverīnas problēmu radīja pazīstamais skolotājs un novadpētnieks V. Balodis, kurš 19./20. gadsimta mijā popularizēja stāstus par četrpadsmitu senču piļu atrašanos Valmieras tiešajā tuvumā. Viņa dēls F. Balodis to bez ierunām pārņēma un centās pamatot ar arheoloģijas palīdzību. Viņa veiktie 1927. gada izrakumi Raunas Tanīsa kalnā izraisīja publisku konfrontāciju ar E. Brastiņu. Tēva un sava prestiža dēļ viņš nespēja atteikties no Valmieras hipotēzēm, talkā pieaicināja publicistu J. Juškeviču, kurš izstrādā novadpētnieciska satura rakstu par Raunas vēsturi un novietojumu šeit Sateklī (Juškevičs 1927, 293). Līdz ar to E. Brastiņam zūd iespēja pārliecināt tā laika Latvijas vēsturniekus, bet F. Balodis savu Beverīnu iekļauj oficiāli akceptētajā Latvijas aizvēstures modelī, kurš līdz šim brīdim nav kritiski pārskatīts. Pēc arheoloģijas pētījumu ziņām, atstājot no deviņām būtiskākajām Beverīnas meklējumu vietām neatrodam ne vēlā dzelzs laikmeta nocietinājumus, ne apdzīvotības pēdas, ne arī savrupatradumus. Toties Raunas Tanīsa kalnam atbilst viss hronikā atspoguļoto pazīmju spektrs, par labu runā arī arheoloģisko atradumu klāsts. Raunas apvidus vēlā dzelzs laikmetā ir bieži apdzīvots zemkopības rajons (LA, 178), kas atbilst hronikā aprakstītajiem Beverīnas latviešiem un viņu militārajām aktivitātēm. Pašlaik galvenajam konkurentam – Pekas kalnam – vairāk pietāvētu neliela ordeņa koka nocietinājuma loma, bet tā apkārtnes senākie vaku, muižu un ciemu nosaukumi, kā, piemēram, Ūdrene, Volfarte un Voldense, neuzrāda nekādu līdzību ar Beverīnas nosaukumu. Cēsu un Valmieras reģiona senvietas pēdējos simtpiecdesmit gados ir labi apsektas, un šeit trūkst ziņu par kādu vēsturei zudušu, nopostītu pilsvietu. Pēc aerolāzera skenēšanas tehnoloģiju parādīšanās (LIDAR) jaunu pilskalnu atklāšanas iespējamība šajā apvidū vērtējama kā nereāla. Iespējams, ka Beverīnas meklējumus neatgriezeniski varēs beigt tikai jauni izrakumi Pekas kalnā un Trikātas pilsdrupās. Beverīnas problēmu būtu laiks atstāt pagātnei, jo ir vēl daudz aktuālākas tēmas pagātnes mantojuma apzināšanā.

Šis publikācijas saturs nonāk pretrunā ar Beverīnas novada vietējo novadpētnieku un vēstures interesentu gadu desmitos veidotajiem uzskatiem, bet tēze par senču piļu neesamību šai apvidū liksies pavisam nepievilcīga. Viņus vajadzētu uzslavēt par centieniem kopt un popularizēt dzimtās puses pagātnes mantojumu un atgādināt, ka no jauna atklātā Valmieras, Mūrmuižas un Trikātas vēsture var izrādīties ne mazāk interesanta un ar savu patiesumu daudzreiz vērtīgāka. Esmu pārliecināts, ka tuvākajā nākotnē iesaistīties pētnieki un entuziasti spēs vēlreiz sanākt kopā uz meklējumus noslēdzošu, labdabīgu domu apmaiņu.

SAĪSINĀJUMI

IH – Indriķa hronika

EE – *Eesti easiajalugu* (Igaunijas arheoloģija)

LA – Latvijas arheoloģija

LGU – *Livländische Güterurkunden*, Band I, II

LUB III – *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, Band III

RS – *Das Rigische Schuldbuch* (Rīgas parādu grāmata)

SLVA – Senās Latvijas vēstures avoti, 1.–2. burtnīca

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

Abuls, P., 1924. *Kur atradās Beverīna? Vēsturisks apcerējums*. Rīga, 75. Pieejams: <https://dom.lndb.lv> [Skatīts 1.05.2021.]

Apals, J., Apala, Z., 1988. Izrakumi Vaidavas pilskalnā un Raunas pilsdrupās. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheoloģijas un etnogrāfijas 1986. un 1987. gada pētījumu rezultātiem: arheoloģija*. Rīga, 16–19.

Auns, M., 1996. Jauna versija par Beverīnu. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3 (20), 109–123.

Ballod, F., 1910. Nekotorye materialy po istorii latyshskogo plemeni s IX po XIII stoletie. *Zapiski Moskovskogo Arheologicheskogo instituta*. Tom 9. Moskva, 125.

Ballod, F., 1911. Otchet o komandirovke v Pribaltiiskij kraj letom 1909 goda (Beverinskii raskopki). *Trudi Moskovskogo predvaritelnogo komiteta po ustroistvu XV Arheologicheskogo sjezda*. Moskva, 26.

Balodis, F., 1928. Tanisa kalnā izdarītie izrakumi un konstatēto mītnes slāņa kārtu datējums. *Archailoģijas raksti*, 4. sējums, 1. daļa. Rīga: Pieminekļu valde, 19–39.

Benninghoven, F., 1965. *Der Orden der Schwertbrüder: fratres milicie Christi de Livonia*. Köln: Böhlau Verlag, 525, 16 Karten.

Berga, T., 2018. *Valmieras vecpilsētas arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 208.

Brastiņš, E., 1930. *Latvijas pilskalni: Vidzeme*. 4. daļa. Rīga, 210.

Brūzis, R., Berga, T., 2020. Arheoloģiskie pētījumi Valmieras pilsdrupās 2018. gadā. *Arheologu pētījumi Latvijā 2018.–2019. gadā*. Rīga: NT Klasika, 69–73.

Dambe, V., 1990. Rīgas ielu nosaukumi. *Onomastica Lettica*. Rīga: Zinātne, 21–32.

Dunsdorfs, E., Spekke, A., 1964. *Latvijas vēsture: 1500–1600*. Stokholma: Daugava, 797.

Eesti esiajalugu. 1981. Tallin, 464.

Enzeliņš, H., 1935. Beverīna – Valmierā. *Valmierietis*, 31. oktobris, 8., 22., 29. novembris.

Enzeliņš, H., 2019. *Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē*. Valmiera: Apvārsnis.

Indriķa hronika. Ē. Mugurēviča komentāri. Rīga: Zinātne, 1993, 453.

Jemeljanovs, E., 2010. Izrakumi Siguldas Krusta kalnā. *Arheologu pētījumi Latvijā 2008.–2009. gadā*. Rīga, 125–127.

Juškevičs, J., 1927. Rauna. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 10 (94), 285–295.

Kraukle, R., 2016. Arheoloģiskie izrakumi Liepupes pilskalnā 2015. gadā. *Arheologu pētījumi Latvijā 2014.–2015. gadā*. Rīga: Nordik, 186–188.

Latvijas arheoloģija. 1974. Rīga, 374.

Lauris, E., 2019. Kur atradās Beverīnas koka pils? Valmierā vai tomēr zem Trikātas mūra pilsdrupām? *Beverīnas Vēstis*. 11 (88), 6. Pieejams: www.beverinasnovads.lv [Skatīts 01.05.2021.]

Löwis of Menar, K. v., 1891. Die Deutsch Ordensburg Triakaten in Livland. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga aus den Jahren 1873–1934*. Rīga, 37–50.

Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1500), Band 1. Bruiningk, H., Busch, N. (Hrsg.). Rīga: H. W. Häcker, 1908, 788.

Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1501 bis 1545), Band 2. Bruiningk, H., Busch, N. (Hrsg.). Rīga: H. W. Häcker, 1923, 923.

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch, Band 3. Bunge, F. G. (red.). Reval, 1857, 800.

Lucāns, A., 1996. Diletants meklē Beverīnu. *Liesma*, 22, 4.

Ose, I., Caune, A., 2004. *Latvijas viduslaiku pils: Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons*. 4 sēj. Rīga, 591.

Plētiens, E., 2015. Livonijas mazpilsētas: kas tās bija, un kāda bija to ietekme? *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3 (96), 5–44.

Das Rigische Schuldbuch (1286–1352). S.-Petersburg, 1872, 232.

Skutāns, G., 1992. Ceļš uz Beverīnu? *Latvijas Vēsture*, 4 (7), 61–67. Pieejams: www.historia.lv [Skatīts 11.02.2021.]

Skutāns, G., 2010. *Satekla Līgatnes pilskalnā*. Pieejams: www.ligatne.lv [Skatīts 11.02.2021.]

Spekke, A., 1995. Latvieši un Livonija 16. gadsimtā. Rīga: Zinātne, 267. Fragments pieejams: www.historia.lv [Skatīts 01.05.2021.]

Švābe, A., 1933. Die älteste schwedische Landrevision Livlands (1601). *Latvijas Universitātes raksti. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes sērija*. 2. sējums, 3. burtnīca. Rīga, 337–596. Pieejams: <https://dom.lndb.lv> [Skatīts 01.05.2021.]

Senās Latvijas vēstures avoti. Latvijas vēstures avoti. A. Švābe (red.), 1937. 2. sējums, 1. burtnīca. Rīga: LVI.

Urtāns, J., 1991. *Ziemeļvidzemes pilskalni*. Rīga, 70.

Urtāns, J., 1995. *Latvijas austrumu daļas jaunatklātie pilskalni*. Rīga, 128.

Vasiļausks, E., 2014. Žagares II (Žvelgaiču) pilskalns 13.–17. gs.: no koka pils līdz koka muižai. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 28. laidziens. Rīga, 97–108.

Žīgurs, E., 2003. *Beverīnas pilsvietas lokalizācijas problemātika*. Pieejams: www.historia.lv [Skatīts 11.02.2021.]

SOLUTION TO THE PROBLEM OF SEARCH FOR BEVERĪNA CASTLE

GINTS SKUTĀNS

Mg. hist.

E-mail: skutans@inbox.lv

ABSTRACT

The search for Beverīna Castle, which is referred to in The Livonian Chronicle of Henry (Latin: *Heinrici Cronicon Lyvoniae*), has spanned over one hundred and fifty years, nevertheless, to date it has not been possible to reach a unified conclusion as to its location. Currently, the research of archaeological excavations and written sources has enabled elimination of the majority of the castle sites in the vicinity of Valmiera, since this locality is entirely devoid of any finds attesting to its population during the 11th–13th century.

The analysis of the structure of Kauguri Pekas hill and the excavation material, the existence of the fortification can be attributed only to the 14th–16th century. Thus, the localization of Beverīna can be performed only on the remaining Rauna Tanīsa hill, which meets all the criteria recorded in the chronicle. Archaeological studies of the hillfort yield a significant late Iron Age fortification, but the population of the adjacent region is characterized by a dense concentration of archaeological monuments. As no forthcoming publications of historians are expected to continue the search for Beverīna, we can consider this mystery of the past solved.

Keywords: Beverīna, hillfort, castle, historical geography, Livonia, Chronicle of Henry, Middle Ages.

SUMMARY

In *Chronicle of Livonia*, place name “Beverīna” is mentioned with regard to Talava county fortress (1208–1216) and as the starting point for the campaigns to Estonia. Despite 150 years of searching, historians have not been able to agree on Beverīna’s whereabouts. The search encompassed several hillforts and stone masonry castle sites along the River Gauja in the middle of the basin, around the regions of Valmiera and Cēsis. At present, the details of the chronicles and the evidence of archaeological excavations allows to exclude the locations from the list of options one by one. Consequently, problems in search for correct localization were linked to the incompetence and biased approach of the first researchers, as they looked

for a castle closer to their native land. The documents of 13th–14th centuries were scarcely used for the record of the research. These documents allow to understand the development and geography of trade in this period. The place mentioned in these sources as Beverīna was found to be connected to Rauna and thus could end three centuries of uncertainty.